

KEVERT MÓDSZERTANOK ALKALMAZÁSA A MUNKA–MAGÁNÉLET EGYENSÚLY

KUTATÁSÁBAN¹⁶⁸

Bevezető

A munka és magánélet összehangolási nehézségeinek és jellegzetességeinek feltárására irányuló, folyamatban lévő OTKA kutatásunk egyik központi témája a mobilkommunikációs technológiák hatása a munka–magánélet egyensúlyra. Ezt a témát több módszer használatával is igyekeztük körbejárni és megvizsgálni – így teremtve meg a lehetőséget a kevert módszertanok alkalmazásával járó előnyök kiaknázására.¹⁶⁹

A *Kultúra és Közösség* előző számában áttekintettük a kevert módszertan főbb típusait és felépítéseit (Király et al. 2014). Az alábbiakban pedig kutatásunk egy részfolyamatát mutatjuk be, jelezve, hogy mely pontokon és milyen szinteken éltünk a módszertanok keverésének lehetőségével, és alapvetően mi volt ezzel a célunk. Ennek kapcsán kitérünk három kutatási dilemmára, amellyel szembe kellett néznünk: elsőként arról lesz szó, hogy az egyes módszertanok miként kapcsolódnak össze, és hogyan képesek egymást megtermékenyíteni; ezután az írás reflektál az általunk alkalmazott felépítés ideáltípusba történő besorolásának problémájára; végezetül a kvalitatív és kvantitatív kompetenciákkal rendelkező kutatók egyénileg és csoportosan végzett munkája révén felmerülő nehézségekbe és lehetőségekbe nyújtunk betekintést.

168 Ez a módszertani összefoglaló a „Dilemmák és stratégiák a család és munka összehangolásában” című OTKA kutatáshoz (K104707) kapcsolódóan készült. A szerzők külön köszönik a kutatócsoport további tagjainak munkáját, amellyel közvetetten hozzájárultak ennek a cikknek a létrejöttéhez is. A szerzők ezúton szeretnék megköszönni az anonim lektorok hasznos meglátásait, konstruktív megjegyzéseit.

169 A kutatási részfolyamat, amelyet e cikk keretein belül ismertettünk, egy folyamatban lévő, az előző lábjegyzetben jelzett, átfogóbb OTKA-kutatási projektbe ágyazódik. Tekintettel arra, hogy teljes kutatásunk az emberek munka–magánélet összeegyeztetési stratégiáinak, illetve az ezzel kapcsolatos dilemmáknak a felderítésére irányul, a kérdőíves megkérdezés, illetve a vezetői mélyinterjúk nem csupán a mobiltechnológiák munka–magánéletre gyakorolt hatásaira vonatkozó kérdéseket, hanem egyéb releváns témákat is felölelnek.

A fentieknek megfelelően a tanulmány fő célja, hogy reflektáljon az előző írásunkban bemutatott elvekre és kutatási felépítésekre. A kutatás folyamata során több esetben találkoztunk azzal, hogy míg a módszertani keverés és integráció a tankönyvi útmutatók szerint egyértelműnek tűnik, a gyakorlati alkalmazásuk távol sem ennyire egyszerű. Tanulmányunk tehát saját kutatási pozíciókra és döntéseinkre reflektál, amelyben felvetünk néhány olyan kérdést, ami a mi esetünkben problémát okozott. Reméljük, hogy ezzel támogatást nyújtunk olyan vizsgálatokhoz, amelyek hasonló kérdésekkel szembesülnek. Előzetesen szeretnénk továbbá jelezni, hogy a tanulmány stílusa, ön-reflexív jellege miatt személyesebb és „tépelődőbb”, mint a hagyományosnak számító tudományos stílus.

A kutatás felépítése

Mielőtt továbbmennénk, érdemes röviden ismertetni a kutatási folyamatot. A teljes OTKA-kutatási projektünk fókuszában a munka–magánélet összeegyeztetési stratégiái, illetve az ezzel kapcsolatos dilemmák állnak. Többek között arra keressük a választ, hogy melyek a munka–magánélet egyensúlyának kialakítását befolyásoló tényezők, a vállalatok illetve a család milyen szerepet töltenek be az egészséges egyensúly kialakításában, valamint, hogy mik a kérdéskörrel kapcsolatos egyéni preferenciák, törekvések és stratégiák. A kvalitatív kutatási szakaszban kiemelt figyelmet fordítunk az akadémiai szektoron belül a női kutatókra, illetve az üzleti szektoron belül a menedzser nőkre, elsősorban a problémával kapcsolatos érintettségük miatt, illetve abból a megfontolásból, hogy példaként szolgálhatnak tágabb társadalmi csoportok számára.

A jelen cikkben tárgyalt kutatási részfolyamat a mobilkommunikációs technológiák munka és magánélet összehangolására gyakorolt hatását vizsgálja,¹⁷⁰ és magját egy kérdőíves országos reprezentatív felmérés adja, amelynek kialakítása során kognitív

170 A cikk megjelenésének pillanatában a kvantitatív adatelemzés és a kvalitatív szakasz egy részének adatfelvétele zajlik.

interjúkat¹⁷¹ is folytattunk a kérdések finomítására és az eredmények értelmezési kereteinek finomhangolására. Ez a fázis azonban nem értelmezhető különálló kutatási szakasként (ezt az 1. ábrán szaggatott vonallal jeleztük), ugyanis nem önálló kvalitatív adatgyűjtési és elemzési eszközzel van szó, hiszen eredményeit kimondottan a kvantitatív kérdőív megalkotásához kívántuk felhasználni. A kognitív interjú tanulságai (lásd alább „A kutatási felépítés besorolása” című fejezetben) ugyanakkor példaként szolgálhatnak arra, hogy miként segíthet egy kvalitatív jellegű kérdésés egy kvantitatív vizsgálat előkészítésében.

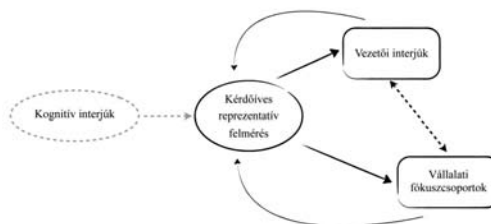
A kvantitatív felmérés így tesztelt kérdőíve utpként szolgált a kvalitatív szakasz számára, többek között a felsővezető nők körében végzett interjúk kérdéssorának kialakításához, valamint keretet adott a vállalati fókuszcsoporthoz tematikus felépítéséhez is. Ebben az értelemben tehát az adatgyűjtés folyamatában több ponton is megvalósítottuk a kvalitatív és kvantitatív technikák együttes használatát ugyanazon jelenség vizsgálatára.¹⁷²

Ezenfelül mind a vezetői interjúk, mind a fókuszcsoporthoz esetében van egy erős értelmezési kapcsolat is a kérdőíves, kvantitatív kutatáshoz, hiszen mindkét – kisebb mintán, a mélyebb, részletekbe menő elemzést is lehetővé tévő – kvalitatív kutatás hozzájárulhat az országos felmérés eredményeinek magyarázatához, egyes jelenségek jobb megértéséhez. Továbbá az országos felmérés eredményei segítenek „helyi értékükön kezelni” a kisebb, speciális célcsoportok vizsgálatával nyert adatokat.

Bár az itt bemutatott kutatási folyamat némileg összetettebb, mint az elméleti munkákban (Creswell 2009; Creswell – Plano Clark 2011; Király et al. 2014; Teddlie – Tashakkori 2006) található „tisztá modellek” (ezt a problémát a következőkben még bővebben is kifejthetjük), véleményünk

171 A kognitív interjú olyan eszköz, amely a vizsgálati anyagok értelmezési folyamatainak mélyebb megértésében segíti a kutatókat. Az eljárás az alanyok válaszadás közben adott szóbeli beszámolóin alapul, amelyek során saját gondolati folyamataikat jellemzik (Blair – Presser 1993; Willis 1999).

172 Ráadásul a két kvalitatív felmérés között is van kapcsolat, hiszen a vezető nők körében végzett kutatás felszínre hoz(hat) olyan kérdéseket, témákat vagy éppen a vállalatokra vonatkozó információkat, amelyek a fókuszcsoporthoz beszélgetésekben megvizsgálhatók és megvizsgálhatók. Ez azonban nem szigorú értelemben vett módszertani keverés, hiszen mindkettő kvalitatív megközelítés, ezért is jelöltük az ábrán szaggatott vonallal.

1. ábra A mobilkommunikációs technológiák hatását vizsgáló kutatási részfolyamat felépítése

szerint példánk alkalmas a kevert módszertanú kutatási felépítések fő ismérveinek, előnyeinek és hátrányainak illusztrálására.

Mitől kevert és miért jó?

Ebben a részben bemutatjuk, hogy miként kevertük a módszereket, és miért találtuk ezt jobbnak a korábban alkalmazott megoldásokhoz képest.

Lássuk tehát először a keverés okát! Az OTKA-kutatásunk kezdetén alapvetően három különböző kutatási módszerben gondolkodtunk: a kutatást – szándékoltan – domináló kérdőíves reprezentatív mintában, emellett pedig csoportos és egyéni interjúkban. Mind szakmai szocializációnknak, mind pedig az egyes kutatói ambícióknak ez a szokványos felosztás felelt meg a legjobban a kutatás kezdeti stádiumában. Mindemellett persze fontosnak gondoltuk és tiszteletben tartottuk a módszertani triangulációt, amelyet korábbi kutatásainkban általában alkalmaztunk is, hogy elkerüljük a szubjektív kutatási megállapítások veszélyét (Creswell 2009; Nagy 2001). Az adottságok alapján – amelyeket elsősorban személyi és tematikai sokszínűség jellemzett – koherens, de némiképp mégiscsak mozaikszerű kutatás képe rajzolódott ki.

Adódik tehát a kérdés: hogyan és miért mozdul el mégis egy kutatócsoport több tagja is a kevert módszerek irányába. Mitől lesz kevert a módszertan, és ez milyen előnyöket hordozhat a korábbi módszerekhez képest? Az elmozdulást az intellektuális kihívások keresése mellett a vegyes összetételű csoport együttes munkája okozta. A műhelymunka velejárája, hogy a kutató (vagy kutatójelölt PhD és egyetemi hallgató) kilép a megszokott „olvasmány-élmények” és módszertani keretek közül, és új ötleteket, kutatási kérdéseket keres a tágran értelmezett kutatási témához. Ilyen – konvergens, ám változatos kutatási megközelítéseken alapuló – olvasmány-élmények nyomán kezdtük el összeállítani kutatási

kérdőívünket. A jelen kutatásban tehát az első, domináns kutatási fázis a kvantitatív kutatás előkészítése és lebonyolítása volt, amihez hozzákapcsoltuk az egyéni és csoportos interjú előkészítését, majd lebonyolítását (kvantitatív → kvalitatív). A kérdőív-összeállítás intenzív időszaka alatt nyilvánvalóvá vált, hogy szükség lesz a módszerek, és bizonyos esetben a témák keverésére is. Ennek konkrét esete az volt, amikor rájöttünk, hogy a vezetők körében végzett interjúk szakaszba is fontos belevenni az infokommunikációs technológiák vizsgálatát. Eredetileg az interjúk csak a családi és partneri támogatás kérdését járták volna körül, és csak a női vezetőkre koncentráltak volna. Végül a kutatás során a technológiák és a támogatás kérdését egyaránt körbejártuk, továbbá a kérdezettek körét kibővítettük a férfi vezetőkre is. A tematikus keverés ez esetben az értelmezés gazdagításának egyértelmű ígéretét hordozta. (A keverés szükségessége mellett szóló érvek összefoglalását lásd Király et al. 2014.)

A kérdőívek összeállítása során az egyes kérdések a korábbiakhoz képest új megvilágításba kerültek, és ezáltal egyre nagyobb intellektuális „kalandot” is ígértek. Ilyen példa a spillover hipotézis¹⁷³ tesztelhetősége – különös tekintettel a pozitív spillover jelenségére –, továbbá a mobiliszközöknek a munka–magánélet egyensúlyára gyakorolt hatásának feltárása. A vezetők munka–magánélet egyensúlyára vonatkozó interjúvázlatok összeállítása során tehát – miközben követtük az eredeti tematikus terveket – figyelembe vettük a kérdőív szerkesztés közben felmerülő új témákat.

Itt két dologra mindenképpen szükséges felhívni a figyelmet. 1.) A kérdőíves megkérdezés és a vezetői interjúk esetén már a kérdések szintjén meg tudtuk valósítani a keverést. Tehát a kérdőívben feltett kérdéseket akár szó szerint be tudtuk tenni az interjúvázlatba is. Így például a kérdőív blokkja és az interjúvázlat ugyanazzal a kérdéssel kezdődik: „Mennyire érzi azt, hogy a munkája és a magánélete egyensúlyban van?” 2.) Már – előzetesen – reflektálni tudtunk arra a helyzetre, hogy a kérdőívre adott válaszok óhatatlanul szűkszavúak és statikusak, így azok kifejtésére mindenképpen szükség lesz. (Az

azóta elkészült adatfelvétel alátámasztotta a várakozásunkat: a válaszadók 80%-a elégedettséget mutatott).

Mivel az elmúlt hónapban elkezdődött az interjúkészítés, konkrét példán is megvilágíthatjuk a két módszertan viszonyát kutatásunkon belül. Így bemutathatjuk az egyik vezetővel készült interjú tanulságait. Bár az adott vezető általában elégedett a munka–magánélet egyensúlyával, az interjú arra is rámutatott, hogy a fent jelzett kiinduló kérdést („Mennyire érzi azt, hogy a munkája és a magánélete egyensúlyban van?”) gazdagítani kellett már rögtön az elején azzal a kérdéssel, hogy „Mit jelent az Ön számára az egyensúly?”. Ez a keverés máris árnyaltabbá tette a témáról szerzett információinkat: rávilágított ugyanis arra, hogy a kérdezés pillanatában megragadott állapot nem feltétlenül tipikus, mert lehetséges, hogy például a kérdezett éppen a munkahelyváltás időszakában van, viszont ennek a – többnyire szuboptimális – állapotnak kognitívan a tudtában van (Nagy 2014). Továbbá – módszertanilag – fontos adalék, hogy sokkal dinamikusabb munka–magánélet egyensúlyról van szó, mint amit a kérdőívek megragadnak. A dinamika figyelembevétele mellett még egy fontos értelmező kifejezés merült fel az interjúk során: a képesség és lehetőség a két terület (munka és magánélet) feletti kontrollra és irányításra. Ez az igény nyilvánvalóan összefügghet a meginterjúvált csoport jellemzőivel, azzal, hogy vezetőket kérdeztünk. A fenti példák illusztrációk arra, ahogy az interjúvázlat elkészítése során mindvégig igyekeztünk figyelembe venni a kvantitatív fázis tapasztalatait. Ugyanakkor szembe-sülni kellett azzal is, hogy nem lehet az interjúkban – különösen egy ilyen elfoglalt csoport esetében – mindent megkérdezni, ami a kérdőívben figyelemreméltó és érdekes volt.

Miért volt jó tehát a kevert módszer alkalmazása? Új kérdésekkel és témákkal gyarapította a vezetőkre vonatkozó kérdéssort, amelyek részben újszerűek a nemzetközi szakirodalomban is. A kvalitatív adatok értelmezéséhez megfelelő háttérrel fog nyújtani, hogy látjuk az országos reprezentatív minta adatait is ugyanazokban a kérdésekben. Ugyanakkor a kvantitatív szakasz is nyerhet a módszerek és adatok keverésével. Az interjúk tapasztalatok már most segítséget adhatnak a kvantitatív adatok értelmezéséhez, és figyelmeztetnek, hogy az országos adatok interpretációja során különösen gondosan és óvatosan, a kvalitatív eredményeket tekintetbe véve kell eljárni.

173 A spillover hipotézis abból indul ki, hogy a háttérvonalak a munkahely és magánéleti szféra között nem élesek és átjárhatatlanok. Az egyik területen tapasztalt pozitív vagy negatív érzelmek, attitűdök, értékek, képességek és viselkedések átszűrődhetnek más életszfákra is (pl. a munkahelyi problémák hatására valaki otthon is rosszkedvű és gondterhelt) (Staines 1980; Geszler 2012; Dén-Nagy 2013).

A kutatási felépítés besorolása

Egy kevert módszertanú kutatás felépítésének megtervezése általában kihívásokkal teli feladat a témakör és az ahhoz illesztett kutatási folyamat összetettsége, valamint a lehetséges modell-alternatívák sokfélesége miatt. A kvalitatív és kvantitatív szakaszok kombinációjának elméletileg végtelen számú változata lehet, ugyanakkor vannak ideáltípusok, amelyeket különböző szerzők (pl. Creswell – Plano Clark 2011; Johnson – Onwuegbuzie 2004; Morgan 1998; Morse 1991; Teddlie – Tashakkori 2009) eltérő kritériumok mentén határoznak meg. Ilyen szempont lehet például az alkalmazott metodológiai megközelítések sokfélesége, a közöttük lévő integráció foka, a kutatási fázisok száma, azok egymáshoz való viszonya, időzítése, vagy az elméleti és ideológiai megközelítés. A probléma az, hogy bár ezek az ideáltípusok jól megragadják azokat a jellemzőket, amelyekkel kapcsolatban a tervezéskor döntéseket kell hozni, a kevert módszertanú kutatások többsége nehezen sorolható be a tiszta kategóriákba. Korábbi cikkünk írásakor (Király et al. 2014) mi magunk is szembesültünk azzal, hogy milyen nehéz az ideáltípusokra jó példákat találni. A dolgunkat az is nehezítette, hogy sokszor még akkor sem használják a kutatók tanulmányaik módszertani fejezetében ezeket a kategórianéveket, ha az alkalmazott metodológia egyébként jellegzetesen egy ideáltípust testesít meg.

Creswell és Plano Clark (2011) négy fő dimenziót használtak (elméleti keret, keverés módja, súlyozás és időzítés), amelyek alapján hat kategóriát alakítottak ki (összetartó párhuzamos, magyarázó

egymásra épülő, feltáró egymásra épülő, beágyazott, transzformatív és többszakaszú felépítés) (lásd 1. táblázat, illetve bővebben: Király et al. 2014).

A következőkben ezen kritériumok mentén haladva mutatjuk be kutatási felépítésünket.

A módszerek interakciójának szintje

Creswell és Plano Clark szerint akkor teljesen független a kvalitatív és a kvantitatív szakasz, ha a kettő tervezésekor nem alakul ki összeköttetés, tehát a kutatási kérdések, az adatgyűjtés és elemzés elkülönülnek egymástól. Ilyenkor a két módszer csak az eredmények interpretálása és a következtetések levonása során keveredik (Creswell – Plano Clark 2011). Ehhez képest magasabb szintű integrációt testesít meg bármely olyan felépítés, ahol a kvalitatív és kvantitatív módszerek más pontokon is találkoznak. A mi kutatásunknál eszerint egy rendkívül magas szintű integráció valósul meg. A kérdőív, valamint a mélyinterjú és a fókuszcsoportvezérfonalak átfedéseiből, összekapcsolódásaiból adódik, hogy a keverés a kutatás tervezési szintjén kezdődik, és az eredmények interpretációján felül az adatok elemzése, illetve az adatgyűjtés fázisában is megvalósul.

Még szorosabb integrációt állapíthatunk meg, ha figyelembe vesszük, hogy egy kvalitatív jellegű metodológiát a kérdőív tesztelésére is alkalmaztunk (kognitív interjúk formájában), még hozzá a kérdőíves felmérést megelőzően, jóllehet, arra valójában a kvantitatív fázis szerves részeként került sor. A nyolc kognitív interjúnak nem adatfelvétel volt a célja,

1. táblázat A kevert módszertanú felépítések ideáltípusai és jellemzői

Jellemző	Összetartó párhuzamos felépítés	Magyarázó egymásra épülő felépítés	Feltáró egymásra épülő felépítés	Beágyazott felépítés	Transzformatív felépítés	Többszakaszú felépítés
Interakció szintje	Független	Interaktív	Interaktív	Interaktív	Interaktív	Interaktív
Súlyozás	Egyenlő hangsúly	Kvantitatív hangsúly	Kvalitatív hangsúly	Kvalitatív vagy kvantitatív hangsúly	Egyenlő, kvalitatív vagy kvantitatív hangsúly	Egyenlő hangsúly
Időzítés	Párhuzamos	Szekvenciális, kvantitatív kezdés	Szekvenciális, kvalitatív kezdés	Párhuzamos vagy szekvenciális	Párhuzamos vagy szekvenciális	Többszakaszú
A keverés fő területe	Interpretáció, ha független, elemzés, ha interaktív	Adatgyűjtés	Adatgyűjtés	Tervezési szint	Tervezési szint	Tervezési szint

Creswell és Plano Clark (2011:74) alapján

hanem az, hogy kiderítse, a különböző társadalmi csoportokba tartozó válaszadók tudják-e értelmezni a kérdéseket, azonos fogalmakra, koncepciókra gondolnak-e válaszadásakor, és a kérdőívvel pontosan meg tudjuk-e ragadni tényleges motivációikat, attitűdjüket. A kognitív interjúk tapasztalataira alapozva néhány, a kérdezőbiztosnak adott pontossítással egészítettük ki a kérdőívet (például, hogy mit értünk „ingázás” alatt), illetve egyes kérdések megfogalmazását teljesen megváltoztattuk. A kognitív interjúk segítettek abban is, hogy meghatározzuk, melyek azok a kérdések, amelyek interpretációjánál körültekintően kell eljárni.

Súlyozás

Döntésünk értelmében elsődleges módszertanunk a nagymintás kérdőíves felmérés lett, amelyre ráépítettük a mélyinterjú és fókuszcsoportos kutatási szakaszt. Annak ellenére, hogy a kutatás egésze szempontjából a hangsúlyosabb, fontosabb szerepet a kvantitatív szakasz kapta, és a kvalitatív módszertant inkább kiegészítő jelleggel alkalmazzuk, ez utóbbi kapcsán is lényeges és újszerű eredményekre számíthatunk.

A keverés módja

Ahogy arról már az integráció szintje kapcsán is szó esett, a kvalitatív és kvantitatív metodológia keverése már a kutatás tervezésének szakaszában megkezdődött, és mindhárom lehetséges területen, tehát az adatgyűjtés, az adatelemzés és az interpretáció fázisában egyaránt megvalósul. A kérdőív szerkesztés már önmagában is inputot adott a kvalitatív rész számára, ugyanakkor a válaszokból adódó információk is felhasználhatók a következő szakasz megtervezéséhez: a fókuszcsoportos beszélgetések mintavételi stratégiájának meghatározásához, és a mélyebb vizsgálat alá vont kérdések kiválasztásához. Így például képet kaptunk arról, hogy mely eredmények értelmezéséhez szükségesek illusztráló példák, melyek azok a kiugró értékek és meglepő eredmények, amelyek okait érdemes feltárni, valamint mely trendekre érdemes nagyobb figyelmet fordítani.

Időzítés

Az 1. ábra az egyes szakaszok időbeliségét is mutatja. Míg a kérdőíves megkérdezésre és a vezetői mélyinterjúkra párhuzamosan, vagy még pontosabban fogalmazva: csúsztatva¹⁷⁴ került sor, addig a vállalati fókuszcsoportok ütemezése szekvenciálisan történik, vagyis a kvalitatív és a kvantitatív részek külön-külön is, illetve a két kvalitatív módszertan időzítése egymáshoz képest is eltér.

A besorolás dilemmája

Ha a fenti négy szempont alapján megkíséreljük a kutatási felépítés besorolását, akkor észrevehetjük, hogy koránt sincs egyszerű dolgunk, az ugyanis legfőbb jellemzői alapján egyik tiszta kategóriába sem illeszkedik. Bár a vizsgálatunkban megjelennek kvalitatív és kvantitatív módszerek is majdnem egy időben, mégsem beszélhetünk összetartó párhuzamos felépítésről (ld. 1. táblázat), ugyanis bizonyos fázisok bár közel egyszerre, más kutatási fázisok egymást követve, egymás eredményeire támaszkodva következnek, valamint összességében a kvantitatív kutatási rész dominánsabb szerepet játszik a kvalitatív kutatásoknál. Ez utóbbiból adódna a magyarázó egymásra épülő felépítés, de ehhez sem igazán illeszkedik a kutatásunk felépítése, tekintve, hogy a keverés nem elsősorban az adatgyűjtés, hanem a tervezéstől az eredmények értelmezéséig több területen is megjelenik.

2. táblázat *Kutatásunk jellemzői a Creswell és Plano Clark által meghatározott dimenziók mentén**

Jellemző	Többszakaszú felépítés (2 felépítés kombinációja)	
	Nem ideáltipikus összetartó párhuzamos felépítés	Magyarázó egymásra épülő felépítés
Interakció szintje	<i>magas</i>	magas
Súlyozás	közel azonos	kvantitatív dominancia
Időzítés	közel egyidejű	egymásra épülő
A keverés fő területe	<i>teljes folyamat</i>	<i>teljes folyamat</i>

*A táblázatban dőlt betűvel jeleztük, ahol a saját kutatási felépítésünk eltér az ideáltipikustól.

174 Azért csúsztatva, mert a kérdőív megtervezése után, de a kérdés eredményeinek megismerése előtt került sor az interjúvázat véglegesítésére. Tehát a kérdőív szerkesztésének tapasztalatai igen, eredményei viszont nem épülhettek be a kvalitatív szakaszba.

Igazából egy sajátos többszakasú felépítéssel van dolgunk (2. táblázat), amely egyrészt egy nem ideáltipikus összetartó párhuzamos felépítés (kérdőíves megkérdezés és vezetői interjúk esete), másrészt egy 'tisztá' magyarázó egymásra épülő felépítés (kérdőíves megkérdezés és fókuszcsoportok esete) összekapcsolódásából áll. Az első esetben a munka-magánélet egyensúlyának és a mobilkommunikációnak a kapcsolatát kétféle megközelítésből vizsgáljuk, amelyek nagyjából azonos időben folytak, valamint a kvalitatív és kvantitatív kutatási részek jól kiegészítik egymást. Ugyanakkor, szemben az ideáltipikus összetartó párhuzamos felépítéssel, esetünkben már a kutatás tervezésétől kezdve magas szintű volt a módszerek közötti interakció. Azaz a kvalitatív és kvantitatív szakaszok nem egymástól függetlenül, hanem mind a kérdések összeállítása, mind az adatgyűjtés és -elemzés során folyamatosan hatottak egymásra.

Másfelől magyarázó egymásra épülő blokk illeszkedik a Creswell és Plano Clark (2011) által kidolgozott felépítéshez, ugyanis a kvalitatív rész erőteljesen épít a kvantitatív szakasz eredményeire, a pontos kérdések meghatározása és az eredmények magyarázata tekintetében egyaránt. Mindezek alapján a vizsgálati folyamat egésze (1. ábra) leginkább a többszakasú felépítéshez (1. táblázat) hasonlít, míg egyes részei más-más felépítésekhez igazodnak.

Egyedül vagy csoportban?

Miután tisztáztuk kutatásunk felépítésének ismerveit, okait és besorolását, rátérhetünk egy másik érdekesítő kérdésre. Nevezetesen, hogy kevert módszertanú kutatás ideálisan inkább egyéni vagy inkább csoportos kutatási tevékenység, illetve a csoportos működés milyen nehézségekkel járhat, milyen feszültségeket kelthet a különböző módszertani és filozófiai iskolákban szocializálódott kutatók között. Az alábbi rész ezeket a kérdéseket igyekszik röviden körüljárni a szakirodalmi háttér feltárásával és a saját tapasztalataink bemutatásával.

A kevert módszertani irányzat 'állásfoglalása(i)'

Ami a fenti kérdést illeti, azaz hogy ideális esetben egy kutató vagy egy kutatócsoport végezzen-e

kevert módszertani kutatást, meglepő módon¹⁷⁵ konszenzus mutatkozik az irányzat képviselői között: leginkább a kutatócsoportban végzett vizsgálat tűnik reális kutatási alternatívának.

Teddlie és Tashakkori (2010) a módszertani szakértelem és együttműködés kérdésével kapcsolatban három kutatási formát vázolnak fel 1) *Egyéni kutató páros készségekkel*, amikor a vizsgálatot végző személy mind kvantitatív, mind kvalitatív módszertani kompetenciákkal rendelkezik. 2) *Kutatócsoport kvalitatív és kvantitatív kutatókkal*, amikor a csapat egy része kvalitatív, a másik része kvantitatív készségekkel bír, és ennek megfelelően van egy munkamegosztás a vizsgálatban. 3) *Kutatócsoport páros készségekkel rendelkező kutatókkal*, amikor az egyes kutatók ugyan alapvetően vagy kvantitatív vagy kvalitatív irányultságúak, de mindenki rendelkezik minimális készségekkel (*minimum level of competency*) a másik területről is. Ilyen értelemben tehát itt inkább arról beszélhetünk, hogy ki miben erősebb, nem pedig arról, hogy ki a szigorú értelemben vett kvalitatív és ki a kvantitatív kutató. Teddlie és Tashakkori szerint az tűnik ideálisnak és megvalósíthatónak, ha a kevert módszertanokon alapuló kutatási projekteket olyan kutatócsoportok végzik, ahol a legtöbb kutató beszél mindkét (kvalitatív és kvantitatív) 'nyelvet' valamilyen szinten (még ha az egyiket felsőfokon, a másikat pedig csupán 'csak' alapfokon).

Költségek, dilemmák, konfliktusok

Hasonlóképpen Creswell és Plano Clark (2011) is azt ajánlják, hogy a kutatók inkább csoportokban dolgozzanak, hiszen egy kevert módszertanokon alapuló kutatás meglehetősen nagy erőforrás-igényelhet. A különböző módszertani és tárgyi tudással rendelkező kutatók együttműködése számos előnnyel járhat, mint arra az írás korábbi részében már reflektáltunk. Mindazonáltal a kutatócsoportban végzett vizsgálatokkal kapcsolatban (attól függetlenül, hogy kevert módszertanú projektről van-e szó) számos probléma is felvetődik. Egyrészt felmerülnek a munkaerőköltségek, hiszen több kutató egyben több ember munkaidejét is jelenti, amely például egy pályázatnál fontos költség-hatékonysági szempont. Másrészt viszont felmerül

¹⁷⁵ Meglepő, mert ahogyan azt előző cikkünkben ismertettük (Király et al. 2014), elég kevés dologban van egyetértés a kevert módszertani kutatás elméletét és gyakorlatát illetően az irányzat képviselői között.

annak a kérdése is, hogy különböző típusú kutatók (akik sok esetben különböző személyiségű emberek is) közös munkája sok esetben feszültségekkel jár (Creswell – Plano Clark 2011:15).¹⁷⁶ A kevert módszereken alapuló kutatási folyamatban a kutatók közötti hatalmi viszonyok eldönthetők, hogy ki játszhat 'hazai pályán', azaz ki tudja a másikra rákényszeríteni, hogy az ő kutatási stílusához alkalmazkodjon.

A kevert módszertan alkalmazásának feszültségei – tentatív válaszok saját tapasztalataink alapján

A fent olvasható kérdések jelen tanulmány szerzőit is foglalkoztatják. Az egyedül vagy csapatban kérdésre a kezdetektől az volt a válaszuk, hogy csapatban szeretnénk dolgozni. Emiatt már a benyújtott pályázatban is megtalálhatóak voltak az inkább kvalitatív és az inkább kvantitatív irányultságú emberek. Szóval a válasz a mi esetünkben is az, hogy kevert módszertani kutatást, annak erőforrás-igényessége, komplexitása és kihívásokkal teli jellege miatt inkább együtt, csapatban érdemes végezni.

A második kérdés, vagyis a munkamegosztás jellege tekintetében is bizonyos értelemben 'öntudatlanul' követtük Teddlie és Tashakkori (2010) ajánlását. A kutatómunka során a kutatócsoport tagjai mindannyian részt vettek a kérdőív-szerkesztésben, hozzászóltak a hipotézisek kidolgozásához, véleményezték a kvalitatív szakaszokra előkészített interjúvázlatokat – módszertani beállítódásuktól függetlenül. Tehát ebben a tekintetben nem volt éles különbség a kutatók között, mindenki igyekezett legalább alapszinten beszélni a másik nyelvét. Valószínűleg illúzió azt hinni, hogy ez az intenzív közös munka nem csupán az adatgyűjtés előkészítésében, de az adatgyűjtés és adatelemzés szakaszaiban is hasonlóan intenzív marad. A törekvés viszont megvan a kutatócsoport tagjaiban arra, hogy megmaradjon az együttműködés, és ne egyéni kutatók dolgozzanak egymástól függetlenül más-más módszerekkel.

176 Lunde és szerzőtársai 2013-as cikkükben épp egy olyan kutatást mutatnak be, amelyben a különböző kutatók viszonya a vizsgálat közben végérvényesen megromlott. A részletesen dokumentált folyamat rekonstrukciója során nyilvánvalóvá vált, hogy mind a kvalitatív, mind a kvantitatív kutatók kölcsönösen megkérdőjelezték a másik munkájának értékét és ezzel együtt a másik 'oldal' szakmai identitását.

Ezt egyébként segíti a kutatás vezetőjének nyitottsága és rálátása a különböző módszerekre, emiatt nincs is kijelölve egy 'jobb' módszertani megközelítés vagy 'érvényesebb' tudás a kutatásban. A vezető szerepét egyébként Creswell és szerzőtársai (2011) is hangsúlyozzák, hiszen az általa mutatott példa és a kevert módszertanon alapuló kutatás iránti elkötelezettsége erősen meghatározza a csapat többi tagjának viselkedését is.

Az is várható, hogy a kutatás során megjelenhetnek feszültségek a különböző típusú kutatók között, különösen, ha az egyes módszerek által nyert eredmények ellentmondanak egymásnak. A kérdés az, hogy az ezzel járó feszültségeket hogyan képes kezelni a csoport, fel tudunk-e erre megfelelően készülni.

Ebben talán a feladathoz kötődő (kognitív) és a kapcsolati (érzelmi) konfliktus különbségére lehet segíthet. Míg a feladathoz kötődő konfliktus egy adott probléma megoldása során felmerülő véleménykülönbségeket és álláspontok közötti feszültségeket jelenti, addig a kapcsolati konfliktus¹⁷⁷ a személyek közötti ellentétet, a különböző személyiségek összeférhetetlenségének érzését próbálja megragadni (Tarnai 2003:701). A szakértők egyetértenek abban, hogy míg a magas kognitív konfliktus elősegít(het)i a jobb csapatmunkát és közös döntéshozatalt, addig a kapcsolati konfliktus kifejezetten káros az együttműködésre és a csoporttal szembeni elköteleződésre.¹⁷⁸

Ez bizonyos mértékben a helyzetből adódik, hiszen ha különböző módszertani iskolákban szocializálódott kutatók dolgoznak együtt, akkor ez mindenkitől megköveteli, hogy kimozduljon a komfortzónájából. Ez pedig könnyen bizonytalanságérzetet eredményezhet. Annak az elismerése, hogy a másik értékes tudást állít elő, egyben megkérdőjelezheti a saját 'igazságigényeinknek' kizárólagosságát és jogosságát. Mivel a legtöbb kutató rengeteg időt és energiát fektetett az általa használt módszerek elsajátításába, a más módszerekkel végzett kutatások érvényességének feltételezése nagy eséllyel vált ki kognitív disszonanciát.

177 Jelen írásban kis mértékben eltértünk a Tarnai (2003) által használt terminológiától (feladattal kapcsolatos és kapcsolati konfliktus), hogy a két típus elnevezésében is jobban elkülönüljön egymástól.

178 A Lunde és szerzőtársai (2013) által bemutatott esetben véleményünk szerint nem csupán a hatalmi dimenzió a lényeges (bár kétségkívül jelentős hatása van), hanem az is, hogy a leírtak alapján a feladathoz kötődő feszültségek pillanatok alatt kapcsolati konfliktussá váltak a folyamatban.

Saját kutatásunkban tehát arra törekszünk, hogy a különböző módszertani irányzatok képviselői közötti párbeszéd fennmaradjon, és mindenki megpróbálja elsajátítani a másik 'nyelvét'. Természetesen ez az út sem egyenes, és valószínű, hogy számos feszültség és konfliktus jelenik meg még a folyamat során. Megfontolandónak tartjuk ugyanakkor a korábbi írásunk (Király et al. 2014) felvetését, miszerint a képzésben közelebb kellene hozni egymáshoz a különböző módszereket (Onwuegbuzie – Leech 2005).

Érdekes módon, a csoporton belüli konfliktusok szakirodalmában a feladathoz kötődő és a kapcsolati konfliktus közötti különbség észlelésének egyik legfontosabb tényezője a bizalom (Tarnai 2003:702). Ha a csoporton belül nincs bizalom, akkor a tagok olyan esetekben is személyközi konfliktust érzékelnek, amikor igazából feladatkonfliktus áll fent. A legfontosabb feladat tehát a kevert módszertani kutatásokat végző csoportokban, így a mi kutatócsoportunkban is, hogy fenntartsuk a magas szintű bizalmat a tagok között. Ha ebben sikeresek leszünk, akkor mindaz a bizonytalanság, ambivalencia és feszültség, amivel egy kevert módszertanon alapuló kutatás jár, remélhetőleg előrevisszi a csapatot a jelenség megértésében, és a tagokat a személyes szakmai fejlődésükben.

Konklúzió

A folyóiratban megjelent előző cikkünkben bemutattuk a kevert módszertanon alapuló kutatások elméleti és módszertani hátterét. Az irányzattal kapcsolatos alapirodalmak számos jól használható dimenzió mentén segítik az ilyen típusú vizsgálatok tervezését, kidolgozását és lefolytatását. Emellett mégis érdemes megjegyezni, hogy az alkalmazási gyakorlatban több dilemma is felmerül, amelyet a szakirodalom vagy nem említ, vagy nem ad elegendő támpontot az esetleges bizonytalanságok és ellentmondások feloldására. Jelen írásban saját tapasztalatainkra reflektálva három ilyen dilemmát mutattunk be.

Egyrészt kérdés, hogy egyáltalán szükség van-e kevert módszertanok alkalmazására, más szavakkal, mennyivel nyújtanak többet az ilyen felépítésű vizsgálatok a „hagyományos”, egy íven futó társadalomtudományi kutatásoknál. Vizsgálatunkon keresztül bemutattuk, hogy milyen pontokon és milyen módon tudják a különböző természetű módszerek gazdagítani egymást a kutatás első pil-

lanatától, azaz a tervezéstől kezdve az adatgyűjtésen át az interpretációig.

Másrészt az is bizonytalanságot okozhat, hogy vajon a gyakorlatban alkalmazhatóak-e és léteznek-e azok a nagyon impozáns kutatási felépítések, amelyeket a kevert módszertani kutatások szakirodalmában azonosított. Kutatásunk példáján keresztül bemutattuk, hogy a kutatási felépítésekkel kapcsolatos tipológia elemeinek kombinációja nagyobb manőverezési teret és szabadságot adhat a kutatóknak a saját kutatási felépítésük kialakításánál.

Harmadrészt pedig fontos dilemma, hogy a kutatásban résztvevők milyen mértékben váljanak maguk is módszertani értelemben „kétéltűvé” vagy inkább kvantitatív és kvalitatív kutatók párhuzamos és viszonylag független munkája jellemezze a kutatási folyamatot. Saját vizsgálatunkban inkább az előbbire törekszünk, miközben tisztában vagyunk azzal is, hogy a különböző módszertani iskolákban szocializálódott kutatók között a szoros együttműködés során könnyen alakulhatnak ki komoly feszültségek.

Reményeink szerint saját tapasztalataink és dilemmáink bemutatása, valamint az ezekkel kapcsolatos reflexió elősegíti a kevert módszertani kutatásokkal kapcsolatos tudományos diskurzus kialakulását és az irányzat iránt érdeklődő kutatók közötti tapasztalatcserét.

Absztrakt

A kevert módszertani kutatásokkal kapcsolatos elméleti írásokban különböző kutatási modelleket találhatunk, amelyek egy több elemet számba vevő szempontrendszer alapján különíthetők el. Ezek az elméleti megfontolások és ideáltipikus kutatási felépítések jó kiindulópontot nyújtanak a kutatási folyamatok tervezéséhez, ugyanakkor konkrét – munka–magánélet egyensúlyát vizsgáló – kutatásunk kialakítása és lebonyolítása több dilemmát is felvetett. Jelen írásban ezek közül (a) a módszertanok keverésével kapcsolatos tapasztalatainkat, (b) a tényleges kutatási dizájn ideáltípusokhoz való igazításából fakadó nehézségeket, valamint (c) a kvalitatív és kvantitatív kutatók együttműködéséből fakadó előnyöket és hátrányokat mutatjuk be.

Abstract

As far as mixed methods research is concerned, various research designs can be found in theoretical papers. The classification of these designs is based on several factors. While these theoretical considerations and ideal-typical research designs can act as valuable starting points for planning research processes, they raise several questions and dilemmas in relation to the preparation and realization of a particular research project concerning work–life balance issues. In this paper we discuss three of these dilemmas, as follows: (a) our experiences concerning the methodological ‘mixing’, (b) the difficulties of finding a match between the messy real life process of our research and the potential research design ideal-types, and (c) the advantages and disadvantages of cooperation between qualitative and quantitative researchers.

Felhasznált irodalom

- Blair, Johnny – Presser, Stanley 1993 Survey procedures for conducting cognitive interviews to pretest questionnaires: A review of theory and practice. Előadás: Proceedings of the Section on Survey Research Methods, Annual Meetings of the American Statistical Association, 370-375.
- Creswell, John W. 2009 *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Creswell, John W. – Plano Clark, Vicki L. 2011 *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Creswell, John W. – Klassen, Ann Carroll – Plano Clark, Vicki L. – Smith, Katherine Clegg 2011 *Best Practices for Mixed Methods Research in the Health Sciences*. Office of Behavioral and Social Sciences Research (OBSSR), Bethesda.
- Dén-Nagy Ildikó 2013 Az infokommunikációs technológiák munka–magánélet egyensúly megteremtésében játszott szerepe – elméleti áttekintés, *Socio.hu*, (3).
- Geszler Nikolett 2012 *A munka és család konfliktusának forrásai az európai férfiak életében*. MA szakdolgozat. Kéziratban. Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia és Társadalompolitikai Intézet.
- Hesse-Biber, Sharlene Nagy 2010 *Mixed methods research: merging theory with practice*. The Guilford Press, New York.
- Johnson, R. Burke – Onwuegbuzie, Anthony J. 2004 Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational researcher*, 33. 7:14-26.
- Király Gábor – Dén-Nagy Ildikó – Géring Zsuzsanna – Nagy Beáta 2014 Kevert módszertani megközelítések. Elméleti és módszertani alapok. *Kultúra és Közösség*, 5. (2):94-104.
- Lunde, Åshild – Heggen, Kristin – Strand, Roger 2013 Knowledge and Power: Exploring Unproductive Interplay Between Quantitative and Qualitative Researchers. *Journal of Mixed Methods Research*, 7. (2):197-210. DOI: 10.1177/1558689812471087
- Morgan, David L. 1998 Practical strategies for combining qualitative and quantitative methods: Applications for health research. *Qualitative Health Research*, 8:362-376.
- Morse, Janice M. 1991 Approaches to qualitative-quantitative methodological triangulation. *Nursing research*, 40. (2):120-123.
- Nagy Beáta 2001 *Női menedzserek*. Aula, Budapest.
- Nagy Beáta 2014 Who is behind successful women? Paper presented at the conference *Gender, Work and Organization*, University of Keele, 24-26 June 2014, Kézirat.
- Onwuegbuzie, Anthony J. – Leech, Nancy L. 2005 Taking the “Q” Out of Research: Teaching Research Methodology Courses Without the Divide Between Quantitative and Qualitative Paradigms. *Quality & Quantity*, 39:267-296.
- Staines, Graham. L. 1980 Spillover versus compensation: A review of the literature on the relationship between work and non-work. *Human Relations*, 33:111-129.
- Tarnai Márta 2003 A bizalom szerepe a gazdasági kapcsolatokban. In Hunyadi György – Székely Mózes szerk. *Gazdaságpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 676-715.
- Teddle, Charles – Tashakkori, Abbas 2006 A General Typology of Research Designs Featuring Mixed Methods. *Research in the Schools*, 13. (1):12-28.

- Teddlie, Charles – Tashakkori, Abbas 2009
eds. *Foundations of mixed methods research:
Integrating quantitative and qualitative
approaches in the social and behavioral sciences.*
Sage Publications Inc., Thousand Oaks.
- Teddlie, Charles – Tashakkori, Abbas 2010
Overview of contemporary issues in mixed
methods research. Teddlie, Charles
– Tashakkori, Abbas eds. *Sage Handbook of
Mixed Methods in Social & Behavioral Research.*
Sage Publications Inc., Thousand Oaks, 1-41.
- Willis, Gordon B. 1999 *Cognitive interviewing.
A 'how to' guide.* Research Triangle Institute,
Research Triangle Park, North Carolina.

